

ACC. N:R M. 9647: 1-12.

Landskap: Småland Upptecknat av: Joh. Ljöquist
Härad: Västra Adress: Lönsåsa
Socken: Hultsjö m. fl. Berättat av: Joh. Ljöquist m. fl.
Uppteckningsår: 1945 Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Konkvets jubiler. s. 1-12.

LUF 34

Ämne: KONKRETA JULSEDER.

L.U.F. 34

Julsederna har som bekant är, ganska gamla anor, och sederna har varierat rätt mycket på olika platser. De sedvänjor som på min stats trakt både varit, och ännu äro i bruk, skall jag här nedan skilja sa gott jag kan.

1/. Seden med att mera allmänt i min trakt fira Advent med brinnande ljus, har tillkommit på senare tid. I mitt hem förekom ej något särskilt firande under min uppväxttid, eller före 1900 talet, och på landet har seden inkommit först på 1900 talet, och bruket var då i huvudsak i prästgårdarna som det först tillämpades. Den första som införde s.k. Adventsvesper i Multsjö, var en numera avliden kyrkoherde som hette F.O. Carlberg. Detta var i början av 1900 talet. Man började att införa seden, att första söndagen i Advent hålla någon aorts predikan i kyrkan på kvällen vid ljus. Vidare har jag hört berättas om att på några s.k. bättre ställen, troligen i Björnskog säteri tändes första söndagen i Advent ett ljus, andra söndagen två, tredje, fyra, fjärde fyra ljus om nu detta är med sanningen överensstämmande kan jag ej säkert säga, men som sagt hört så berättas.

2./ Att Lucia firats i min trakt har förekommit, men även den seden har tillkommit på senare tid, i min barndom förekom aldrig något sådant, utan den seden har även till-

kommit sedan början av 1900 talet, och firas vanligen ej på annat sätt än att det bakas litet särskilda småbrödsorter, och dessa form och namn har i föregående fråga besvarat. Seden att baka "lussekatter" Jussebröd har införts i min familj genom att min hustru sett beskrivning på sådana i tidningar o.d. samt genom bekantskap med en Prostinna Ponten Hultsjö, har seden kommit in i mitt min familj.

3./ De särskilda sedvänjor och dithörande julstök i mitt föräldrahem samt runt om i trakten, var först och främst slakten, ty den började ide förmögnaste hemmen redan den första veckan i december, ty då skulle vanligen slaktas en gris, samt något fåslakt, t. ex. en "stut" eller någon kvinga, som man särskilt fodrat på under hösten för att få den fet och mör till julslakten. Sedan kom byken, och den verkställdes vanligen på kvällarna, ja den kunde fortsätta ända till frampå nätterna, ty till julen skulle ju allt vara rent och nytvättat. Dernäst kom turen till bakningen, och det bakades till jul ganska mycket bröd, ty det skulle räcka ända till påsk, särskilt var detta fallet i de förmögna familjerna, hos den fattiga klassen bakades nog även något mer än vanligt, de förmögna fick ofta påhälsning av sådana som gick omkring och tigade brödkakor till julen. Numera bakas det ej stort mera än vanligt, fast det bakas nog flera sorter av såväl storbröd som småbröd, åtminstone är det så i min familj. Likaså är det ju slut på allt bettleri. Så skulle det bryggas och brygden

ACC. NR M. 9647:3LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

försiggick nästan i sammanhang med bakningen. Och jag mins från min barndom hur min mor hade ett bryggkar inne i stugan, samtidigt med att hon bakade till jul. Även brygd och bakning skedde vanligen eller åtminstone ofta på kvällarna samt även fram på nätterna. Så blev det ljusstöpningens tur, detta gick så till att man smälte talg efter nötkreatur, vilken sedan hälldes i en s.k. mjölkhink /cylinder/ vilken var till hälften fylld med kokhett vatten, det heta vattnet förhindrade talgen att stelna, vekar voro i förväg tillagade, dessa doppades sedan turvis ned i talgen som genom det varma vattnet hölls varm, när vattnet började kallna fick nytt varmt vatten påspädas, ljusen hängdes på två käppar vanligen mellan två stolar, ljusen doppades växelvis i talgen tills önskad grovlek erhöles. Min hustru berättar att hennes far, C.A. Lövås Ramkvilla stöpte både två och trearmade ljus samt även julgransljus av talg. Allra sist kom skurningen, då allt skulle skuras och fejas till helgen, dagen före julafton skulle alla kopparsaker renskuras och blankas färdiga till julaftonsmorgonenen. Männens arbete var om dagarna att gå i skogen och hugga den sedvanliga julveden samt köra hem den och hugga upp den, och den skulle givetvis vara av kvistig gran som kunde gnistra och spraka riktigt julkvällen, den skulle också vara av sådan gran som hade vissnat och självtorkat i skogen. Och det var ejalls ovanligt att när man i min barndom gick till julottan, få se ur skorstenarna en formlig

kvast av gnistor, ett riktigt fyrverkeri i den tidiga julmorgonen.

På kvällen före julafton skulle alla familjemedlemmar tvätta sig, tv i min trakt fans ej någon badstuga, men man tvättade sig i alla fall ordentligt över hela kroppen. Och i mitt föräldrahem sattes en stor kopparkittel ~~fylikadaxxaxtan~~ på en s.k. "fotaring" i den öppna spisen, tv att det måste gå åt rätt mycket vatten för hela familjen är lätt förklarad, efter denna procedur ombyttes nytt linne, det som han skulle ha under julen, även lades nytt linne i bäddarna, Julveckan reste husfädern åt något samhälle, för att handla vad som behövdes till julen. Min Far reste alltid till Sävsjö, vanligen fredagen före julveckan, och som det hette julhandlade och vad jag särskilt minnsatt han köpte var alltid en säck mjöl /rågsikt/ samt en säck halv säck vetemjöl samt kaffe och söcker, och han passade alltid på att få åka med någon granne, så att han fick det hemkört. Vidare hände det att det även blev en stadsresa för att köpa hem julbrännvinet, och i min trakt var det då staden Eksjö som då besöktes, för inköp av den varan. Ofta slogos byborna ihop sig på så sätt att en person från byn reste, och tog hem åt de andra också.

4. / Julafton, om det var snö, skulle alla vägar uppskottas och sopades sedan med en bjöskkvast, och före kl. tolv skulle det vara uppsatta långa enbuskar vid förstugudörren, vidare uppsattes julkärvarna ut till fåglarna, en eller flera kärvar /jula-

ACC. NR M. 9647:5LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

neken/, dessa placerades vanligen på en lång stång som uppsattes i en apel eller annat vid gården befintligt träd.

5./ Förr i världen användes vanligen en ljuskrona bunden av lingonris, ofta av grantall samt även av enris, vilken vanligen upphängdes i taket ~~framme~~ framme vid gavlönstret, och tillverkades alltid hemma av familjens medlemmar själva i hemmet.

Vidare upphängdes s.k. takfåglar målade i granna färger, vanligen målade med karamellfärg, dessa fåglar köptes vanligen av kringvandrande försäljare. Likaså uppsattes alltid i fönstren, på ~~Rekmidtagarna~~ förmögnare ställen två stakar med långa ljus i, några s.k. äpplestakar har jag ej hört berättas om i min trakt. Bruket med halmböcker och bonader har tillkommit på senare tid, och i mitt hem förekom seden att hänga upp julbonader först på 1900 talets början, numera är seden en allmän sak, och inte nog med att man hänger upp bonader på väggarna, utan man lägger även sådana på borden också.

Vidare uppsattes numera allmänt girlander i taken i varje rum, ja till och med i köket, man klistrar även julstjerner på lamporna, försedda med texten "God jul", med bokstäverna utklippta av rött papper, sådana julstjerner placerades även på kakelugnarna samt även också samma text. Vidare prydes julbordet med en tomteslinga. I verandafönstren placeras, åtminstone på en del ställen, några julgransljus. Vidare upphänges i mitten av rumsdörrarna klockor av rött papper, dessa köpes i närmaste affärer. På

ACC. NR M. 9647:6.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

borden lägges förutom jullöparna, dukar med orden "GOD JUL". Efter klockan tolv jul-
afton togs granen in, innan dess var foten påsatt, derefter kläddes den omedelbart --
Denna fråga skall jag senare utförligare besvara enligt frågelista H.C. 17. --
På julkvällen dukades alltid julbordet -- och det gör man fortfarande på min trakt
-- Seden med julhogar äre nästan bortlagd, men det fins ännu på något ställe som
seden tillämpas ännu fast i mycket ringa omfattning, emot förr. Seden med julakaka
som skulle gönmas till vären äre alldeles bortlagd på min trakt, men bruket med julosten
och den skall alltid nu som förr "Skåras" skåras julaftonskväll. Särskilda ~~äro~~
~~Räktnämns~~ bordsdäkorationer äro som förut nämnts, ljus, tomteslinga, samt dukar med
tillhörande text. Ett litet bord användes särskilt för en ssk. julkrubba, en del av
dessa julkrubbor inköpes vanligen av ortens handlande, men ofta göres sådana s.k.
hemmagjorda, och består vanligen av någon större skål, vari lägges någon vaacker moss
och till träd användas lingonris, små tomtarköpta i någon affär förså vandra på den
mjuka mossan bland träden, till snö användes vanligen bomull beströdd med någon
sorts kristall, och i mitten var ett ljus.

8./ Julafton doppades det alltid i grytan klockan tolv, och den seden användes fort-
farande i min trakt, i skymningen dracks kaffet, och till kvällsmat var alltid risgrvns-
gröt med lutfisk -- förutom ~~äro~~ julen 1944 då det ej gick att köpa någon

lutfisk på min trakt, och under avätandet av gröten, håller seden i sig att man skall rimma till den, och några särskilda rim blir det inte, utan man rimmar vad man bäst kan hitta på, men kan man hitta på några bra rim blir det så mycket roligare. Vanligen får man inte äta av gröten förrän man försökt med något rim. Att lägga mandel i gröten sker vanligen endast vid jul, några porslinsdockor i gröten har alldrig förekommit på min trakt. Men ett talesätt är deremot förknippat med mandeln i ~~gröten~~ julgröten, det säges nämligen att den som får mandeln att, om det är en ogift, så skall den bli gift innan det kommande årets slut, var det deremot en äldre person som fick den, skulle den dö under det kommande året.

9./ Julen har alltid tagit sin början i och med julaftonens ingående. Julkvällen läses alltid i min familj, julevangeliet och sjunges julpsalmen samt även några andra julsånger. Julbönen hör vi alltid i hemmet i radion. Någon julbön i kyrkan förekommer ej på min trakt.

10./ Före 1900-talet utdelades alltid julklapparna av husfadren vanligtvis, ty så var det alltid i mitt föräldrahem, att far alltid gav oss julklapparna på julaftonskväll när vi hade druckit kaffe, och detta, som förut nämnts dracks alltid efter mörkrets inbrott. Och den seden förekom också likadant i angränsande socknar, så t.ex. var förhållandet i Norra Sandsjö socken, ty vid en forskningsresa där har jag in-

nämnt berättelser, bland annat hos en gammal f. d. landtbrukare F. A. Johansson född 1866 och nu boende i Annerö N: a Sandsjö, han talar om att han alltid gav sin familj juklappar och att han själv delade ut dem vid julkaffet. Bruket med jultomte har även tillkommit på senare tid, på min trakt har seden införts mera allmänt först på 1900 talet. I min familj infördes seden omkring 1915 eller 1920 talet och då var undertecknad tomte, samt utdelade då juklapparna. Någon sed såsom att kasta "julaknuta" har jag aldrig hört talas om, eller hur det gick till kan jag ej upplysa om, ty det har ej förekommit på min trakt, ej heller har det förekommit några juklappsrim. 11. / Jullekar förekommo av många olika slag, såsom sittlekar: Götta ringen, Ett skepp kommer lastat, Käringen på kupan o. s. v. Vidare gjordes lekar med nötter. "Udda jämt" Detta tillgick så att en pojke eller flicka, hade nötter i handen och sträkte fram den till en pojke, med utropet "Udda eller jämt eller gäller lika många igen" besvarades frågan då rätt vanns nötterna av den gissande var det deremot fel fick han lägga dit lika många som fans i handen, ssde man inte "lika många igen behövde man inte lägga dit mera än en nöt om man gissade fel. Vidare fans en gissningslek, som man lade många nötter på ett bord, sedan fick någon av deltagarna gå ut, medan en nöt i högen pekades på av de innevarande som sutto omkring bordet, den som då kom in "skulle då plocka till sig så många ~~änn~~ nötter som möjligt utan att röra den utpekade nöten när den

ACC. NR M. 9647:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nöten rördes skreko allaz som sutto vid bordet med rull hals "BISS", och så var det någon annans tur att göra om försöket. Vidare rans det en annan lek som kallades "80"-leken, den tillgick på så sätt, att en person lade en nöt under en av fingrarna knöt så handen och rakte den åt en person med orden, min so laskar åt skogen, den andre skulle då svara, min med, den förste svarade då, vilken buske ligger hon i den andre svarade då, den bästa det är, den förste säger då, vilken är det, den tillfrågade börjar lyfta på den framströkta handens fingrar, råkar han lyfta på rätt finger finner han och får nöten, tar han deremot fel finger, får han lägga dit en nöt under fingret, var han riktigt ~~fram~~ finuflig att lägga nöten väl under fingret kunde man få den gissande att öppna alla fingrarna innan han hittade nöten.

Dans kring julgeanen förekom redan i min barndom—och förekommer allmänt, granen flvttas vanligen ut mitt på golvet, och barnen isvnerhet, tar varandra i hand och bildar en ring omkring granen, och det händer ibland att även några av de äldre deltagar, så skumpar man runt, och sjunger, nu är det jul igen. Pär i julastugan blanka sina stövlar fina, varför gör han det? jo han skall gifta sig med Stina, Råven laskar över isen, o.s.v.

12./ Förr i världen sattaes alltid ljus i fönstren, men numera har den sedan alldeles bortlagts, men det kan hända att det fins några äldre personer som ännu inte

vill gå ifrån sina gamla seder och bruk. sätter ljus ifönstern ännu. I min familj brukar vi sätta några styvken ~~ljus~~ julgransljus i Verandafönstren julotta. Vidare tändes alltid stearinljus julmorgonen. Seden att man ej skall gå någonstans på besök under juldagen tillämpar man ganska allmänt i min trakt, men deremot på annandagen kan man gå var som helst på besök.

Några särskilda seder angående annandagen har man inte, utan möjligen att man bjuder de allra närmaste släktingarna och grannarna på julkaffe på eftermiddagen. Nväsafton, Trettondagsafton, samt Kyndelsmässafton, doppas alltid i grytan. Knutsdagen anses julen vara slut, och har inte granen kastats ut innan dess så kastas den ut på tjugudagknut. Den dag som vi här på min trakt allmänt kallar för lilla jul är Kyndelsmässedagen, och dagen före kallas för lilla julafton, och den infaller vanligen sex veckor efter jul, för det mästa den andra februari.

Några Staffanståg eller Stiernrossar, utklädnings eller dylikt förekommer ~~vanligtvis~~ vanligtvis ej på landsbygden, utan möjligen vid julfester skolavslutningar o. d.

14. / Tjänarna fingo vanligen fritt, att gå till sina hem på julkvällen och fingo ofta stanna hemma till juldagen, och även till annandagen. De julseder som tillämpas i min familj överensstämmer i stort sett med dem som tillämpades i mitt föräldrahem. Dopp i grytan klockan tolv, derefter julgranklädning, tvättning, samt taga fram, och

kläda på sig de kläder som man skulle ha när man gick till julottan, när detta var överstökats drökes julkaffet, när vi äro samlade med barn o barnbarn kommer vanligen tomten strax efter kaffet ~~tomten~~ och delar ut julklapparna, en avvikelse från mitt föräldrahem ty då var det ej sed med tomte, kvälsvaden består liksom för av risgrvnsgröt, och under normala förhållande även lutfisk, sedan läses julevangeli- ~~et~~ samt sjunges julpsalmen, så var även förhållandet i mitt föräldrahem, jultorg- nen stiger vi vanligen upp klocka fyra, och då tänds vi alla stearinljus jämte de el-lamporna, när tiden så ä ä inne anträdades julottefärden till kyrkan.

I min hustrus hem i Ramkvilla, var seden den, att allt ~~vaxx~~ skulle vara färdigt både vad som skulle göras, både inne och ute till klockan tolv julafton, tv efter den tiden fick intet arbete göras, man skulle då vara tvättad och iklädda sina bästa kläder, sådan som man skulle vara när man gick till julottan, julgranen skulle vara klädd, och allt vara pyntat och fejat. Vid tolvslaget på julafton tog husfar familjen med sig ut att höra Kyrkklockorna när julen ringdes in i Ramkvilla kyrka. Stora förändringar och avvikelser från förna dagars julfirande, ha sorgligt nog gorts, många till det bättre och många till det sämre: Till det bästa hör nog att supseden om julen har alldeles bortlagts på min trakt, tack vare restriktionerna, Dels har seden att baka mycket bröd till helgen bortlagts, detta i förening med

ACC. N:R M. 9647:12LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ekonomiska skäl. Numera genom kristidens ransonering, av såväl mjöl som övriga ingrediensersåsom smör, socker och flott m.m. dels när tidsläget tvingat att en del olika seder mässt bortläggas, dels har även frireligiösa skäl spelat in och gjort sitt till.

Såsom komplement till julseder, så berättar Herr Albert Johansson född 1896 i N:ra Sandsjö att under hans barndom, hans far alltid julkvällen bar ut ett fat julgröt till ladugården och placerade det på mjölkistan, detta för att fägna jultotten under julkvällen. Uteblev någon gång gröten, lades i stället en "tolvskilling" likamed en 25 öring på mjölkistan. Vidare skulle varje kreatur ha en "havrenek" likamed kärve på julmorgonen innan man gick för till julottan.

I min hustrus hem i Ramkvilla skulle alltid före klockan tolv julafton "gevas" göras givor till kreaturen som skulle räcka till utfodringen för hela juldagen så det skulle vara endast att lägga givorna till djuren, och vid tolvslaget ringdes julen in, och efter den tiden fick ingen göra något arbete av något slag. Samma var förhållandet i mitt föräldrahem, samt för övrigt i varje hem på min trakt.

Lönåsa Hultsjö i februari 1945

Joh Sjöquist.